

I. Creația muzicală din Republica Moldova: generalizări

SPECIFICUL CREATIVITĂȚII ȘI PROFESIONALISMULUI ÎN COMPONISTICA MUZICALĂ DIN REPUBLICA MOLDOVA: FUNDAMENTĂRI TEORETICE

SPECIFIC FEATURES OF CREATIVITY AND PROFESSIONALISM IN THE MUSICAL
COMPOSITION FROM THE REPUBLIC OF MOLDOVA: THEORETICAL RATIONALE

СПЕЦИФИКА ТВОРЧЕСТВА И ПРОФЕССИОНАЛИЗМА В МУЗЫКАЛЬНОЙ КОМПОЗИЦИИ
В РЕСПУБЛИКЕ МОЛДОВА: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ

GHENADIE CIOBANU,
profesor universitar interimar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Autorul articolului înaintează propunerea de a privi evoluția creației componistice și constituirea profesionalismului componistic în Basarabia, precum și în Republica Moldova, de pe poziții culturale-istorice. În procesul de identificare a bazelor teoretico-metodologice autorul apelează la concepțiile general-umanistice ale activității de creație și ale creativității, dezbătând problema profesionalismului și profesionistului din domeniul activității artistice. Autorul ajunge la concluzia privind caracterul asincron al proceselor de constituire a profesionalismului în componistica muzicală și formarea profesională a compozitorului în Republica Moldova.

Cuvinte-cheie: activitate de creație, creativitate, profesie de compozitor, creația componistică, profesionalism, cultura muzicală a Republicii Moldova, compozitor profesionist.

The author proposes to consider from cultural and historical positions the development of composition creativity and formation of composition professionalism in Bassarabia, and more — in the Republic of Moldova as a whole. In search of theoretical and methodological grounds, the author turns to the humanities concepts of creative activity and creativity, discusses the issue of professionalism and the professional in the field of artistic activity. The author comes to the conclusion about the non-synchronous character of these two processes: the building of professionalism in musical composition and the formation of the professional composer in the Republic of Moldova.

Keywords: creative work, creativity, composer, composer's creativity, professionalism, musical culture of the Republic of Moldova, professional composer.

Автор статьи предлагает рассматривать развитие композиторского творчества и становления композиторского профессионализма в Бессарабии, и шире — в Республике Молдова в целом, с культурно-исторических позиций. В поисках теоретико-методологических оснований автор обращается к общегуманитарным концепциям творческой деятельности и креативности, дискутирует проблему профессионализма и профессионала в области художественной деятельности. Автор приходит к выводу о несинхронности двух процессов: становления профессионализма в музыкальной композиции и становления профессии композитора в Республике Молдова.

Ключевые слова: творческая деятельность, креативность, профессия композитор, композиторское творчество, профессионализм, музыкальная культура Республики Молдова, композитор-профессионал.

Istoricii culturii — culturologii, criticii de artă, muzicologii etc. — demult au ajuns la concluzia, că explicația fenomenelor artistice, curentelor stilurilor și unor epoci ale culturii urmează a fi căutată pe calea de corelare a formelor artistice cu conținuturile care depășesc

sistemul de coordonate strict profesional (ca, de exemplu, cel muzicologic sau cel al studiului artelor). Profilul dinamic, care reflectă procesele evolutive ale conștiinței artistice sau schimbările prin ruptură ale vectorului de dezvoltare a acesteia, depinde și de evoluția conștiinței umane sau de principiile general-mintale ale culturii, fără a se reduce doar la acestea.

Există o multitudine de raporturi dintre o creație și premisele — istorice, socio-culturale, psihologice, artistice — care au generat-o. Aceste raporturi ne oferă posibilitatea de a analiza creația sub aspectul manifestării în ea a formelor culte de gândire și nu doar din punctul de vedere al categoriilor unui gen concret al artei, cum sunt, de exemplu, limbajul muzical, forma, stilul etc. O personalitate artistică creativă înglobează ambele complexe: cel al elementelor imanent artistice și cel al factorilor general culturali. Prin urmare, aprecierea deplină și adecvată a unei creații artistice presupune un alt nivel de percepere a experienței artistice acumulate într-o perioadă concretă de timp, admite observarea în lucrare a manifestărilor mintale ca reflecții ale statutului ontologic tipic perioadei date și generator de sensuri culturale actuale. Toate acestea se evidențiază într-un context în care artistul se formează (mediul), activează (procesul creativ), creându-și lucrările (rezultând produsul creației). Aceste patru componente remarcate de R. Muni și A. Stein, și anume: mediul, procesul, personalitatea și produsul, reprezintă elementele integrante ale oricărei creații din orice domeniu. Profilarea, scoaterea în prim plan a oricărui component deschide perspectiva studierii creativității sub diferite aspecte (în paranteze rămânând perceperea procesului de creație ca a unui act psihic complex). În psihologie se consideră, că creativitatea mai mult decât intelectul este condiționată de factorul mediului.

Natura creației artistice, calitatea personalității creatorului se află din timpuri vechi în atenția științelor umanistice care studiază rezultatele muncii creative și cărora în secolul precedent li s-au alăturat psihologia și științele naturale ale ciclului biologic. Nu avem posibilitatea să ne referim într-un studiu concis la toată diversitatea de concepții, opinii, abordări ce vizează problema creativității în general, precum și la domeniile aparte ale acesteia. Mai mult decât atât, profilul prezentului articol ne limitează în abordarea multiplelor laturi ale procesului componistic, privit ca o specie a activității de creație. Și totuși, aspectul ales al studierii creației componistice a Republicii Moldova, și anume, edificarea profesionalismului componistic, poate fi privit prin prisma altor componente structurale ale activității de creație.

Se cunoaște, că orice activitate practică și teoretică, chiar și în alt mediu decât cel artistic sau profesional, poate fi considerată drept activitate de creație. Aspectele creative ale activității sunt actuale și pentru domeniul pedagogic. Creativitatea se determină nu de tipul de activitate, ci de prezența și de gradul de expresie a unor calități ale acesteia (ale creativității), precum conștientizarea scopului, inovația, ponderea modalităților de realizare a procesului de creație și a rezultatului, susținea reputatul savant și pedagog rus G.I. Șciukina [1].

Savantul-pedagog V.I. Andreev califică creația ca ”... un mod de activitate umană, îndreptată spre soluționarea contradicțiilor (ideea creativa și soluționarea ei), activitate care necesită condiții obiective (de ordin social sau material) și subiective individuale (cunoștințe, abilități, aptitudini), activitate care se finalizează cu un rezultat progresist, inovator și original, având o importanță personală și socială”¹ [2, p. 49].

Următoarele aspecte pot fi considerate drept proprietăți de bază ale activității creative:

- prezența contradicției, situației problematice sau sarcinii creative;

¹ Traducerea în română aparține autorului — Gh. C.

- semnificația socială, personală și progresul continuu;
- prezența premizelor obiective (de ordin social, material) și condițiilor pentru creație;
- prezența premizelor subiective pentru creație (calități personale: cunoștințe, abilități, motivație pozitivă, aptitudini creative);
- inovația și originalitatea procesului sau a rezultatului.

Fiecare dintre criteriile enumerate ale acestui complex joacă un rol identificator, iar lipsa unuia duce la distrugerea activității de creație în fond.

Componentele integrante ale acesteia se află în centrul de atenție al diferitelor discipline științifice. În psihologie accentul se pune pe trăsăturile individuale ale personalității: temperament, proprietăți ale caracterului, etc.² Sociologia manifestă interes pentru parametrii cu sens social: cei profesionali, social-demografici, social-funcționali etc.

Toate componentele activității de creație indicate mai sus se divizează în cele externe și cele interne: condițiile externe, benefice pentru creație și cele interne, reprezentând un complex al calităților personale, care înlesnesc realizarea activității în cauză (motivația, competența, care este o calitate a lumii contemporane, inovația ș.a.). Totodată, creația unește două laturi ale activității umane: cea materială — de obiect și cea spirituală — ideatică. Autorizarea și autoactualizarea sunt legate de creație în mod direct. N.A. Berdeaev, reprezentantul filozofiei religioase ruse, consideră, că creația umană reprezintă ”un sistem complex continuu evolutiv” [5]. Conform opiniei sale exprimate în lucrarea *Sensul creației*, ”elementul libertății, elementul harului și al menirii legate de acesta, precum și elementul lumii create, în care tocmai se efectuează actul creativ și din care acesta își primește materialele”, sunt factorii constitutivi ai sistemului [ibid.]. Caracterul teurgic al actului creativ, după Berdeaev, conciliază eterna aspirație a artistului spre crearea lumii noi, adică necesitatea ieșirii în sferele transcendente cu insatisfacția de rezultatul creației, care devine doar un fapt al culturii.

L.S. Vâgotskii, întemeietorul teoriei cultural-istorice a psihologiei, în schița psihologică *Imaginația și creativitatea în copilărie* definește creația mai prozaic, fără de symbolism, sacralitate și transcendență, mai curând, invers, ca o particularitate existențială. El consideră drept creație orice ”... activitate umană, care creează ceva nou, indiferent dacă rezultatul reprezintă un obiect al lumii exterioare sau o construcție mintală sau una emoțională, aflându-se doar în interiorul ființei umane”³ [6, p. 3].

Această incursiune succintă în teoria activității de creație denotă faptul că reprezentanții diferitelor domenii ale științei evidențiază în calitate de nucleu al activității respective proprietăți personale ce înlesnesc crearea produsului de natură materială sau imaterială, produsul distins prin originalitate, inovație, perspectivă și semnificație, atât pentru un individ, cât și pentru socium. Pe de altă parte, fenomenul activității de creație se caracterizează prin existența unor aptitudini speciale, unor condiții și a unui mediu favorabil. Includerea activității componistice în orbita problemelor teoretice ale creativității, de rând cu perceperea compoziției muzicale ca act

² Psihologia creației muzicale constituie un domeniu aparte al psihologiei contemporane. În cercetări accentul se pune în mod tradițional pe capacitățile creative ale muzicianului și dezvoltarea acestora (a se vedea, de exemplu, una din ultimele lucrări (în limba rusă): KIRNARSKAIA, D. K. *Psihologia aptitudinilor speciale. Aptitudini muzicale* [3]. Creația componistică se reprezintă în cercetări într-un volum redus. Doar almanahul *Homo musicus: Almanah al psihologiei muzicale* editează fragmente tematice din lucrările celebrilor compozitori sub rubrica *Reflexii și autoobservări* (a se vedea, de exemplu, [4]).

³ E de remarcat, că în studiul *Psihologia artei* de L. Vâgotskii [7], precum și în mai recenta *Psihologia artei* de O. Krivțun [8] nu vom găsi nici un cuvânt despre muzică.

de creație ne permit efectuarea unei ”transpoziții” a concepțiilor general umane formate și aplicarea teoriilor elaborate pentru acest domeniu concret al creației artistice. Aspectul special al examinării și anume, creația muzicală a compozitorilor profesioniști de tradiție academică, se pare că îngustează și mai tare domeniul de cercetare și necesită utilizarea unor ”filtre” suplimentare, precum argumentarea teoretică a problemei profesionalismului în general și a celui componistic în special. Nu orice persoană care compune sau interpretează muzică poate fi considerată profesionist. Profesionalismul se raportează nivelului superior al unei activități, inclusiv, al creației muzicale, fiind evaluat după gradul de pregătire, de formare.

Pe de o parte, noțiunea de compozitor profesionist presupune mai întâi de toate o caracterizare tipologică a calităților specifice definiției ale acestuia (caracterizări muzical-profesionale). Acest parametru care face parte din categoria proprietăților individuale (profesionale) nu contravine, ci precizează, concretizează noțiunea generală a activității de creație. Pe de altă parte, compoziția reprezintă un meșteșug, o meserie, o profesie, care îi asigură posesorului o existență (funcția ontologică, existențială), depinde de instruirea profesională obținută și de realizarea ulterioară a deprinderilor în calitate de produse concrete ale activității componistice, adică, de lucrările muzicale, precum și de aprecierea acestora de către socium (recunoașterea).

Astfel, sub noțiunea de profesie de obicei se subînțelege un tip concret de activitate care îi aduce individului mijloace de existență (reprezintă o sursă de venit). Este evident că acest individ trebuie să aibă cunoștințe speciale obținute în rezultatul formării (educației) și să posede deprinderi și abilități necesare pentru practicarea profesiei. Subiect al profesiei privite ca activitate este profesionistul, în cazul nostru — compozitorul profesionist. În profesiile din domeniul creației profesionalismul înglobează și așa o componentă, precum harul sau talentul⁴, ceea ce presupune existența unor calități, cunoștințe și aptitudini deosebite.

În prezent, în domeniul pedagogiei științifico-aplicative tot mai frecvent se vehiculează termenul de competență profesională, cuprinzând diferite niveluri: axiologic, analitic, gnoseologic, comunicativ, operațional ș.a. (sau de grupuri analogice de competențe). Competența profesională se constituie din cel puțin trei componente: motivațională, cognitivă și funcțională.

În psihologia aplicativă, o preocupare a căreia este orientarea profesională (a se vedea, de exemplu, manualul *Psihologia autodeterminării profesionale* de E.A. Klimov [10]) se evidențiază cinci tipuri de profesii în baza criteriului clasificator de ”obiect al muncii”. Profesia de compozitor aparține așa numitului tip de ”profesii artonomice”, subiectul cărora activează în sistemul ”Individ – Imagine artistică”. La nivelul următor al clasificăției — după criteriul ”scopului” — profesiile artistice se divizează în trei grupuri. Spre exemplu, criticul de artă, muzicologul, teatrologul fac parte din grupul de profesii gnostice, în timp ce compozitorul — din grupul de profesii de cercetare. Pornind de la scopuri pot fi determinate și sarcinile profesionale

⁴ În Uniunea Sovietică, studiarea experimentală a aptitudinilor artistice își trage începutul de la cercetarea fundamentală *Psihologia aptitudinilor muzicale* de B.M. Teplov (1947) [9]. Cercetând specificul activității muzicale, Teplov evidențiază trei componente esențiale ale aptitudinilor muzicale, și anume: simțul modal, manifestat în perceperea emoțională și recunoașterea melodiei; aptitudinea pentru reprezentarea auditivă, manifestată în reproducerea melodiei după auz, constituind nucleul memoriei muzicale; simțul ritmului muzical, reprezentând aptitudinea de simț al ritmului și reproducerea acestuia. În literatura științifică și, mai cu seamă, în cea de profil pedagogic există un număr mare de definiții a competenței profesionale (a individului), precum și a competențelor, în general, (în calitate de sistem de cunoștințe, aptitudini, calități personale, experiență — toate acestea fiind necesare activității). Însă, o definiție unică a acestor noțiuni încă nu este elaborată.

pentru profesiile gnostice, cele transformatoare și cele cercetătoare. Scopurile muncii pentru categoria de profesii cercetătoare sunt următoarele: de a inventa, de a descoperi, de a afla un rezultat nou, o mostră nouă, o variantă inedită [ibid.]. Prin urmare, rezultatul activității de creație a artistului este congruent îndeplinirii sarcinilor profesionale ale compozitorului, iar activitatea compozitorului este izomorfă activității artistului și se raportează ca o parte la un tot întreg.

Luând în considerație cele expuse mai sus și analizând totodată întreaga panoramă a componisticii basarabene, putem constata că edificarea profesionalismului în domeniul compoziției muzicale și constituirea profesiei de compozitor, reprezintă în Basarabia fenomene asincrone și deloc identice. Modelul local al compozitorului profesionist, în sensul european al cuvântului, a început să se formeze destul de târziu; mai mult decât atât, procesul de formare reprezintă o cale în zigzag, o dezvoltare cu salturi, adesea având contururi ciclice (repetându-se la fiecare spirală a evoluției). Constatările anterioare se referă nu doar la numărul de compozitori, volumul producției muzicale și diversitatea de genuri abordate, adică la parametrii cantitativi, dar și la conținuturi, și la principiile cultural-artistice ale măiestriei componistice.

Analizând fenomenul de constituire a profesionalismului componistic în Republica Moldova se face aproape imposibilă aflarea unui proces unic, nefragmentat. Mai mult decât atât, în decursul secolului XX profesionalismul era retractat și pe motive ideologice. Chiar și astăzi cu greu vom putea descoperi o continuare firească a dezvoltării artei muzicale din Basarabia românească interbelică în estetica muzicii sovietice moldovenești din perioada imediat următoare. Caracterul evolutiv-ascendent al dezvoltării profesionalismului muzical în general și al componisticii în special, adesea era tulburat în Republica Moldova pe tot parcursul secolului XX de marile schimbări politice, cauzând turnuri de 180 de grade ale situației culturale.

În decursul secolului XX, în Republica Moldova, sistemul statal, precum și cel politic s-au schimbat de șapte ori⁵; de mai multe ori s-au modificat granițele; de nenumărate ori s-au înregistrat exoduri masive ale populației, în deosebi — ale celei orășenești. Aceste schimbări au destabilizat în permanență procesul și infrastructura muzicală: pregătirea muzicienilor în instituțiile speciale de învățământ, funcționarea orchestrelor, teatrului de operă, filarmonicii și a altor colective muzicale, activitatea radioului și a altor mijloace de informare publică. Până la urmă, toate acestea au avut un impact negativ și asupra pregătirii umanitare a publicului.

Astfel, întreaga sferă a comunicării muzicale, manifestată în triada compozitor–interpret–ascultător și proprie unei culturi profesionale dezvoltate (care, la rândul ei, reprezintă un tip special în teoria culturii) era instabilă din perspectiva dinamică a veacului, chiar dacă la anumite etape această sferă avea o dinamică pozitivă. Tot din aceste motive și modelul cumulativ al profesionalismului componistic, ce se manifestă prin dezvoltarea progresivă a măiestriei componistice, devine posibil doar pe anumite segmente ale istoriei muzicii moldovenești din secolul XX. Schimbările cu adevărat revoluționare care s-au produs de-a lungul secolului precedent au avut semnificația trecerii de la o situație culturală la alta, din punctul de vedere al

⁵ Până în 1917 regiunea a fost o parte componentă a Imperiului rus; o scurtă perioadă (decembrie 1917 — martie 1918) a existat Republica Democratică Moldovenească; din martie 1918 Basarabia a devenit parte a regatului României; timp de 1 an a fost anexată de URSS; în timpul celui de-al doilea război mondial din nou a fost sub tutela regatului României; din 1944 până în 1991 — din nou o parte componentă a URSS; din 1991 — stat independent Republica Moldova.

”perceperii schimbărilor revoluționare ca opoziție celor cumulative”⁶, conform viziunii lui Thomas Kuhn [11, p. 232]. Împărtășind metodologia lui Kuhn cu referire la știință (e de menționat, că această teorie nu este singura existentă), totuși, ar trebui să remarcăm specificul activității artistice, ca unui domeniu, în care deopotrivă cu procesele cumulative au loc și cele multiplicative. Deci, în paralel cu perceperea linear-progresivă a evoluției este răspândită și o altă cale de dezvoltare, și anume, cea ciclică.

Există și alte teorii evoluționiste constituind obiecte de cercetare ale culturologiei. Un mare interes, de exemplu, prezintă tipologia culturilor elaborată de semioticianul și culturologul rus Iu. Lotman (cu privire la culturile de structură binară și ternară), care consideră, că culturile popoarelor din spațiul post-sovietic sunt izomorfe și se dezvoltă conform unui scenariu asemănător. Prin intermediul categoriei de ”explozie culturală”, introdusă și explicit enunțată în lucrarea *Cultura și explozia* [12], Lotman privește situația contemporană din domeniul culturii ca o potențialitate de a se rupe din circuitul de dihotomii polare, de opoziții și confruntări înverșunate și de a trece la un sistem semnificativ mai stabil al triadelor. Lotman susține: ”Schimbarea fundamentală a relațiilor dintre Europa de Est și cea de Vest, martori ai cărei suntem, s-ar putea să ne ofere posibilitatea de a promova sistemul ternar general-european, renunțând la idealul de a distruge ”lumea veche până la temelii și apoi” pe ruinele acesteia să construim una nouă” [13, p. 147]. Toate cele enunțate mai sus se referă și la acea parte a culturii contemporane a Republicii Moldova, care a fost moștenită din perioada sovietică.

În Basarabia, procesul de edificare a creației componistice s-a desfășurat într-un mediu cultural complex și deloc omogen, iar mediul, după cum a fost prezentat și teoretic argumentat mai sus, influențează activitatea de creație în modul cel mai direct. Abordarea subiectului de constituire a profesionalismului componistic în Republica Moldova din perspectiva cultural-istorică ne oferă posibilitatea de a analiza etapele incipiente ale procesului prin prisma multiplelor filtre: făcând abstracție de specificul național (aspectul ”curat”, teoretic-abstract al procesului de profesionalizare a compoziției muzicale); în contextul interferențelor culturale; din perspectiva național-etnică. Caracterizările substanțiale ale mediului socio-cultural, care a devenit context (iar adesea și subtext) pentru dezvoltarea creației componistice profesionale în Basarabia interbelică, vor constitui conținutul următorului articol. Recapitulând prezenta cercetare în vederea fundamentărilor teoretice cu privire la procesul istoric vizibil de constituire a creației componistice în Basarabia, vom remarca, că necesitatea unei asemenea lucrări se simte, mai întâi de toate, pentru că până în prezent încă nu este elaborată o metodologie a cercetării domeniului muzical din perspectiva cultural-istorică. Necesitatea de a învăța să înțelegem, să interpretăm și să evaluăm procesele cultural-artistice pretinde atragerea unor concepții, metode, a unei terminologii ș.a. din științele adiacente. Doar stabilind terminologia, criteriile etc. vom putea analiza sistemul de creație componistică din Republica Moldova de pe pozițiile enunțate. În calitate de obiect de cercetare al muzicologiei apare realitatea artistică, adică, creația compozitorilor, operele, stilurile muzicale etc. În același timp, analizând textul muzical e bine să deprindem să depistăm în el și manifestarea unor structuri valorico-semantice cu care operează cultura în general și conștiința creatorului în special.

⁶ Dezvoltarea științei, conform acestui mod de abordare, reprezintă un proces progresiv în care faptele, teoriile și metodele se adună, constituind un bagaj, o zestre continuu crescândă de realizări care constituie metodologia științifică și ”cunoașterea” ca atare.

Referințe bibliografice

1. ШУКИНА, Г.И. *Роль деятельности в учебном процессе*. Москва: Просвещение, 1986.
2. АНДРЕЕВ, В.И. *Диалектика воспитания творческой личности: Основы педагогики творчества*. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988.
3. КИРНАРСКАЯ, Д.К. *Психология специальных способностей. Музыкальные способности*. Москва: Таланты – XXI век. 2004. ISBN 5-902592-01-1.
4. *Ното musicus: Альманах музыкальной психологии 95*. Москва: Моск. Гос. Консерватория, 1995.
5. БЕРДЯЕВ, Н.А. *Смысл творчества*. В: БЕРДЯЕВ, Н.А. *Соч.* Москва, 1983.
6. ВЫГОТСКИЙ, Л.С. *Воображение и творчество в детском возрасте: психолог. очерк: кн. для учителя*. Москва: Просвещение, 1991.
7. ВЫГОТСКИЙ, Л. С. *Психология искусства*. Москва: Искусство, 1986.
8. КРИВЦУН, О.А. *Психология искусства*. Москва: Изд-во Лит. Ин-та им. Горького, 2000. ISBN 5-7060-0035-2.
9. КЛИМОВ, Е.А. *Психология профессионального самоопределения: учеб. пособие*. Ростов-на-Дону: Феникс, 1996.
10. ТЕПЛОВ, Б.М. *Психология музыкальных способностей*. Москва-Ленинград: Изд-во Акад. Пед. Наук РСФСР, 1947.
11. КУН, Т. *Структура научных революций*. Москва: Прогресс, 1975.
12. ЛОТМАН, Ю.М. *Культура и взрыв*. Москва: Прогресс Гнозис, 1992.
13. ЛОТМАН, Ю.М. *Семиосфера. Культура и взрыв*. Санкт-Петербург, 2000.